

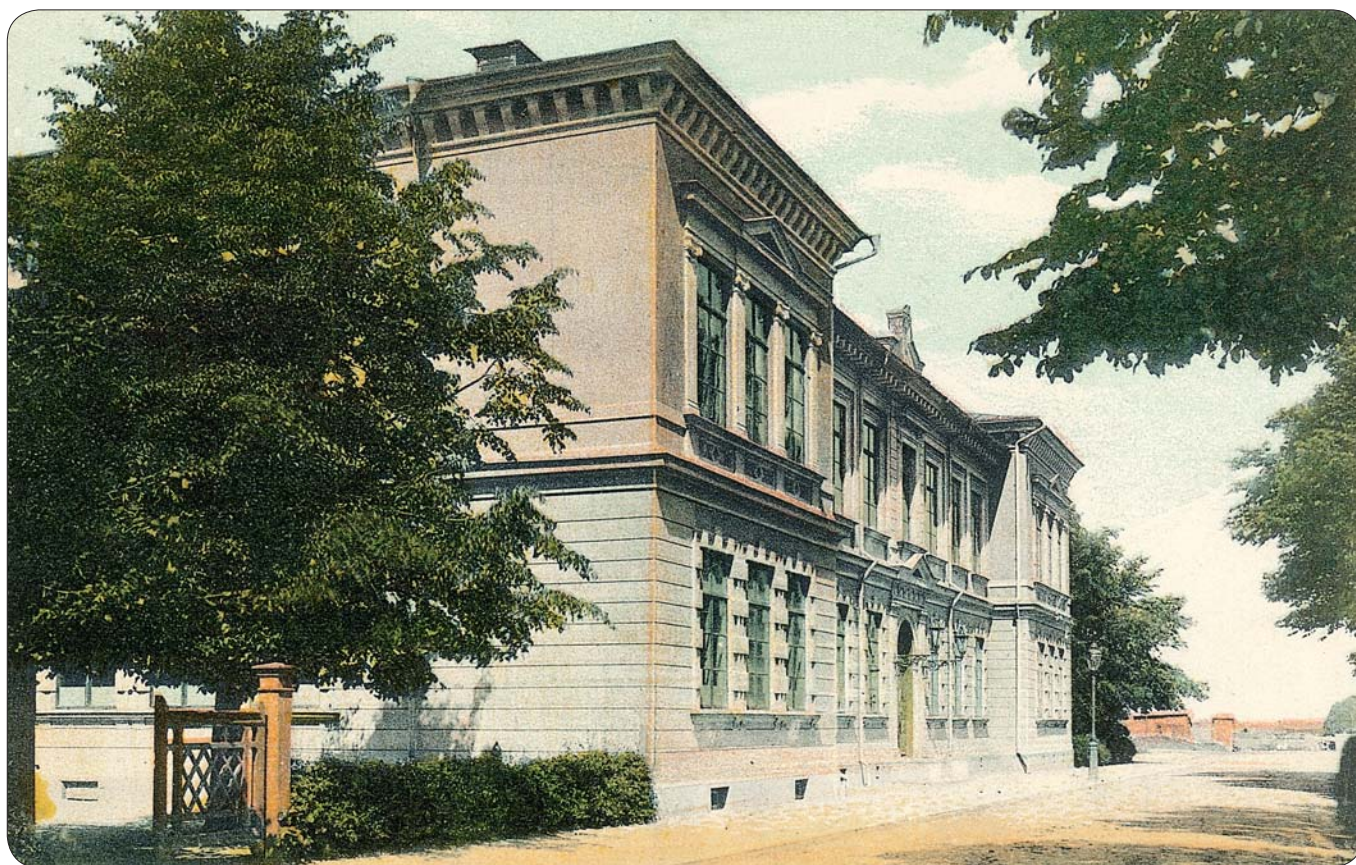
Rapport 2011:94

Kulturhistorisk utredning / arkeologisk utredning etapp 1

Elsa Brändströms skola

kv Bikupan 15
Linköpings stad och kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt & Marie Hagsten

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Elsa Brändströms skola

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Syfte	4
Metod och dokumentation	4
Utredningsområdet	5
Fornlämningsbild	5
Arkeologiska utredningar och undersökningar	5
Historiska kartor	7
Riksintressen	10
Bebyggelsen	10
Byggnadsbeskrivningar	10
Skolbyggnad	10
Karaktäristik	11
Tillbyggnad 1	11
Karaktäristik	14
Tillbyggnad 2	14
Karaktäristik	15
Transformatorstation	16
Karaktäristik	16
Tidigare ställningstaganden	16
Bebyggelsens kulturhistoriska värde	16
Samhällshistoriskt värde	16
Byggnadshistoriskt värde	18
Arkitektoniskt värde	18
Socialhistoriskt värde	18
Teknikhistoriskt värde	18
Kvalitet och Autenticitet	18
Sammanfattning av byggnadernas kulturhistoriska värde	18
Slutsatser och åtgärdsförslag	18
Referenser	20
Tekniska uppgifter	22
Bilaga 1. Tabell över arkeologiska iakttagelser	23

Omslagsbild: Vykort från tiden efter att tillbyggnaden utmed Vasavägen hade tillkommit år 1911. Topografiska arkivet, Östergötlands museum.

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

Östergötlands museum har på uppdrag av Lejonfastigheter AB i Linköpings utfört en kulturhistorisk utredning/arkeologisk utredning, etapp 1, utan föregående länsstyrelsebeslut enligt KML, i kv Bikupan 15 i Linköping. Den berörda ytan är ca 5 660 m² stor och omfattar bl a Elsa Brändströms skola vars äldsta delar uppfördes 1883, med tillbyggnader från 1909 och 1951. På tomten finns även en transformatorstation från 1924.

Byggnadsinventeringen har visat på bebyggelsens höga kulturhistoriska värde ur många olika aspekter. Byggnaderna är goda representanter för fyra olika byggnadsstilar och tre välkända arkitekter. De båda äldre skolbyggnaderna och transformatorstationen har ett mycket stort kulturhistoriskt värde för Linköping.

Utredningsområdet är beläget strax norr om Linköpings medeltida stadsområde (RAÄ 153). Norr om Vasavägen har det på 1600-talet funnits ett salpetersjuderi. Klostergatan (tidigare Gamla Stångsgatan) var redan på 1200-talet en av stadens viktigaste vägar, som ledde mot Stångebro och därifrån vidare mot Norrköping. Denna väg strålar samman med en namnlös, västerifrån kommande, väg inom utredningsområdet. Dessutom finns det på en karta från 1773 bebyggelse utritad i södra delen av området.

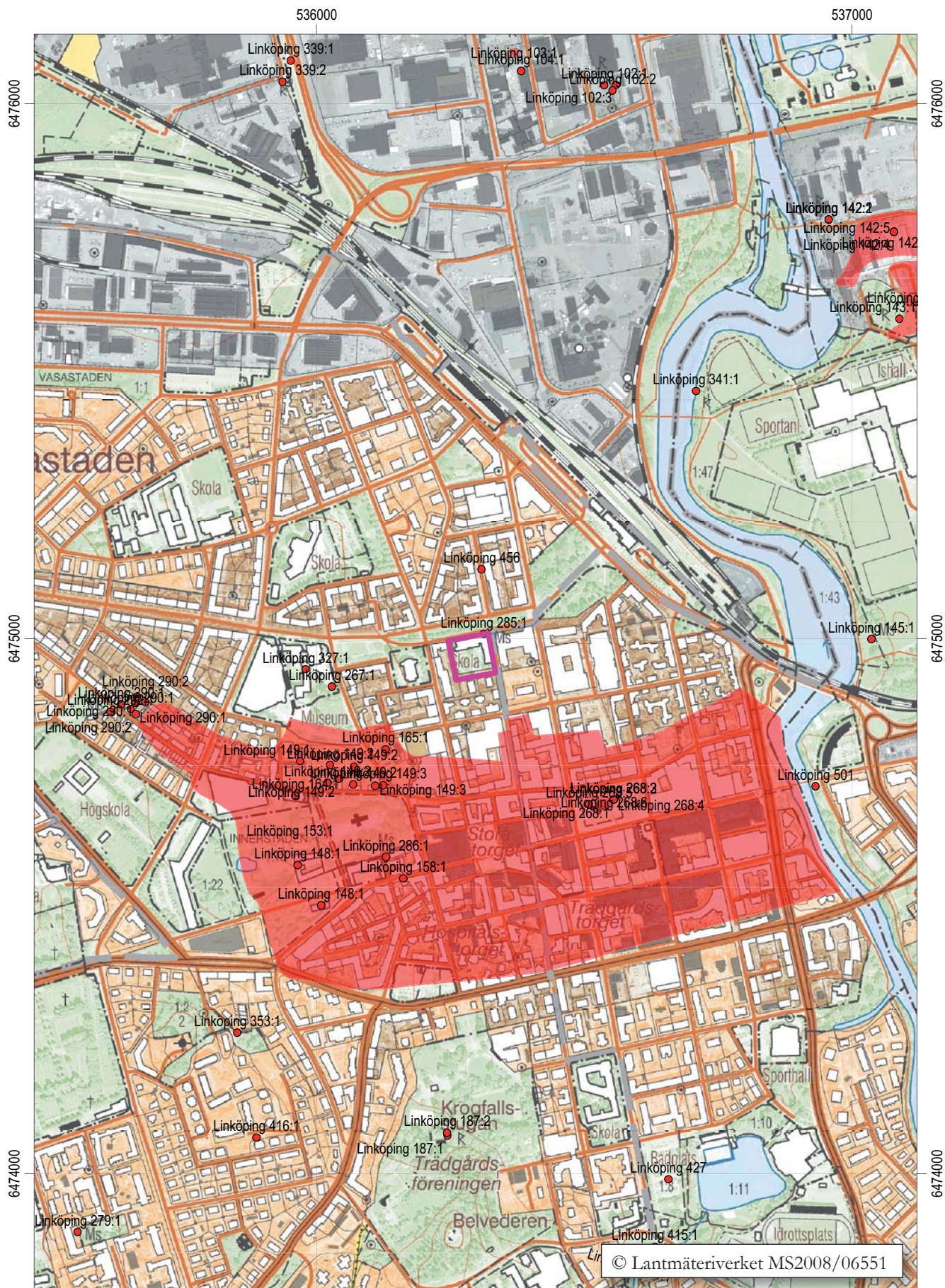
Sammantaget pekar de utredningar och undersökningar som gjorts i området på att det kan finnas såväl bebyggelselämningar som kulturlager inom utredningsområdet. Dessutom är det troligt att lämningar efter Gamla Stångsgatan och den namnlösa vägen finns inom området. Östergötlands museum bedömer därför att smärre markningrepp bör stå under antikvarisk kontroll. I händelse av mer omfattande markningrepp bör dessa föregås av en arkeologisk utredning etapp 2 med sökschaktsgrävning.

Beslut om eventuella fortsatta antikvariska åtgärder, enligt Kulturminneslagen (SFS 1988:950), fattas av Kultur- och samhällsbyggnadsenheten vid Länsstyrelsen Östergötland.

Ann-Charlott Feldt
1:e antikvarie/arkeolog

Marie Hagsten
byggnadsantikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala fastighetskartan (blad 64F-7d-SO och 64F-7d-NO) med det aktuella utredningsområdet markerat (rosa). Skala 1:10 000.

Inledning

Den kulturhistoriska utredningen / arkeologiska utredningen, etapp 1, förleddes av pågående planering för kv Bikupan 15 i Linköpings stad och kommun. Sammanlagt är utredningsområdet ca 5 660 m² stort och omfattar bl a Elsa Brändströms skola.

Utredningen hanterades direkt mellan beställaren, Lejonfastigheter AB i Linköping och utföraren, Östergötlands museum. Arbetet genomfördes utan länsstyrelsebeslut enligt Kulturminneslagen (KML). Ansvariga för den utredningen är undertecknade.

Syfte

Syftet med den kulturhistoriska utredningen/arkeologiska utredningen, etapp 1 var att ge en bild av kunskapsläget avseende bebyggelsens och de kända forn- och kulturlämningarnas karaktär och belägenhet inom och i direkt anslutning till utredningsområdet.

Utredningens resultat ska vid en eventuell framtida exploatering kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömningar i ärendet, samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Utredningen ger också förslag på vidare antikvariska åtgärder avseende såväl bebyggelse som fornlämningar inför en eventuell exploatering.

Metod och dokumentation

Utredningen innehöll tre huvudmoment:

- Kart- och arkivstudier
- Inventering av bebyggelsen
- Sammanställning av resultaten i rapportform

Utredningen inleddes med en kart- och arkivgenomgång. Kartstudierna, med tyngdpunkt på äldre kartmaterial, syftade till att ge en kulturhistorisk bakgrundsbild av utredningsområdet samt ge underlag och stöd för bedömning av bebyggelsen och eventuella fornlämningar inom området. Vid arkivstudierna fokuserades på de tidigare genomförda byggnadsinventeringarna för Linköpings innerstad från 1980-1981 och 1992 samt på information från arkeologiska undersökningar.

Följande arkivmaterial har använts vid arbetet med utredningen:

- Östergötlands museums topografiska arkiv och bibliotek
- Lantmäteriets digitala arkiv
- Riksantikvarieämbetets Fornminnesregister/Informationssystemet om fornminnen (FMIS)
- Arkeologiska rapporter

Figur 3. Översiktsbild över gården och de tre skolbyggnaderna sedda från sydväst. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

Efter kart- och arkivgenomgången utfördes en inventering av bebyggelsen inom utredningsområdet. Inventeringen inriktades på en utvändig genomgång av samtliga byggnader på fastigheten Bikupan 15. I uppdraget ingick att göra en bedömning/analys och specificering av byggnadernas kulturhistoriska värde.

Avslutningsvis analyserades materialet och resultatet för hela utredningen har sammanställs i föreliggande rapport.

Utredningsområdet

Utredningsområdet är beläget i Linköpings innerstad, strax norr om det område som anses utgöra den medeltida stadens (RAÄ 153) begränsning. Den aktuella delen av staden bebyggdes huvudsakligen under slutet av 1800-talet och de första årtiondena på 1900-talet. Utredningsområdet utgörs av en bebyggd tomt i ett stadskvarter.

Tomten är bebyggd med tre huskroppar som är sammanfogade mot Vasavägen och Klostergatan. Från Vasavägen leder en gångväg in på gården. Gården är även tillgänglig från Klostergatan. Större delen av gården är asfalterad och har markerade parkeringsrutor. I den södra delen av gården finns en transformatorstation. Två planterade lindar skänker skugga. En mindre yta är gräsbeväxt med buskvegetation och ett planterat mindre träd. Byggnaderna är slitna. De står i nuläget tomma och har puttskador som fastighetsägaren för närvarande åtgärdar.

Fornlämningsbild

Utredningsområdet är beläget ca 100 m norr om begränsningen för RAÄ 153, Linköpings medeltida stadsområde. Vägen från den medeltida staden mot Stångebro och vidare mot Norrköping, Gamla Stångsgatan, har passerat över utredningsområdet. Denna väg finns arkeologiskt belagd från 1200-talet, bl a från arkeologiska undersökningar ca 150 m söder om utredningsområdet (Feldt & Tagesson 1997).

Inom utredningsområdet finns en registrerad kulturhistorisk lämning i form av en minnestavla (RAÄ 285:1) av marmor som sitter på husväggen mot Vasavägen. Tavlan har en förgylld minnestext i djuprelief över Elsa Brändström.

Omkring 110-120 m norr om utredningsområdet finns RAÄ 456, lämningarna efter ett salpetersjuder, vilket finns belagt såväl i det historiska kartmaterialet (LMS D64-1:1, 1639) som genom arkeologiska undersökningar (Feldt 2006b).

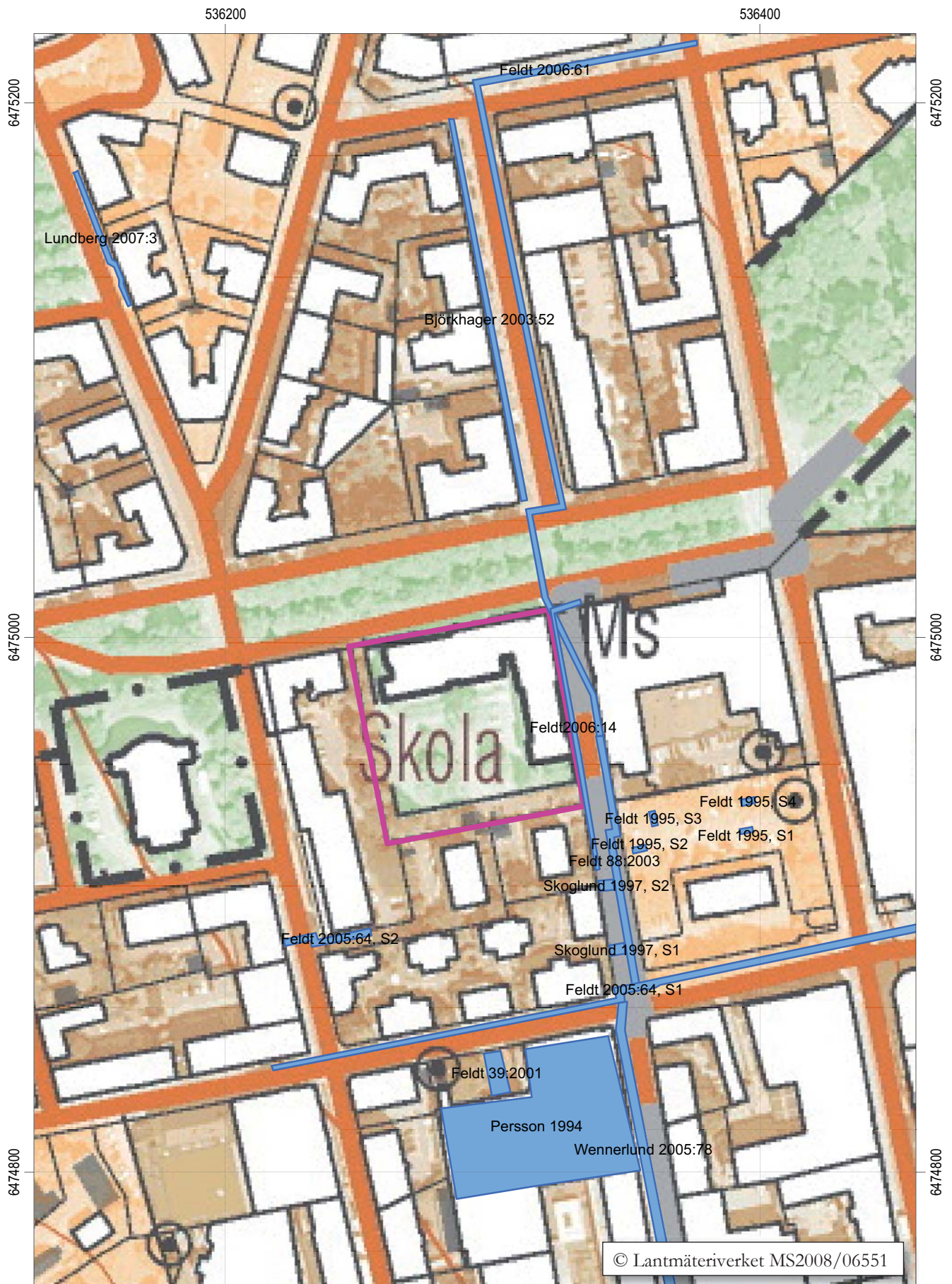

Figur 4. Minnestavla över Elsa Brändström på fasaden till den del av skolan som stod klar 1911. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

Arkeologiska utredningar och undersökningar

Området är beläget inom den zon runt den medeltida och tidigmoderna staden där lämningar av utkantskaraktär kan förväntas. Denna typ av lämningar har uppmärksamats vid flera undersökningar i Linköpings medeltida utkanter, t ex i kvarteren Drabanten (tidigare Magasinstorget) och Artemis (nuvarande Stifts- och landsbiblioteket) (Björkhager m fl 2004). Vanligtvis utgörs lämningarna av kraftiga kultur- och odlingslager utan synliga lagerskillnader men med en tydlig fyndstratigrafi och innehållande anläggningar såsom syllstensgrunder, stenläggningar m m. På Bastuplan, söder om medeltidsstaden, fanns bl a smideslämningar och något som kunde tolkas som en senmedeltida badstuga (Ohlsén & Ternström 2001).

Det har inte utförts några arkeologiska utredningar eller undersökningar inom kv Bikupan 15 och endast ett fåtal har berört kvarteret. För att få en arkeologisk bakgrundsbild till det aktuella utredningsområdet har en genomgång av samtliga utredningar, undersökningar och arkeologiska iakttagelser inom 100 m från kv Bikupan 15 gjorts. Samtliga redovisas i tabellen i Bilaga 1 och på kartan i figur 5. Dessutom beskrivs några av de för utredningen mer intressanta resultaten nedan.

Figur 5: Karta över Linköping som visar utredningsområdet och samtliga kända arkeologiska iakttagelser, utredningar och undersökningar inom ca 100 m från kv Bikupan 15. Skala 1:2 000.

Två undersökningar i Klostergatan, direkt utanför kv Bikupan har påvisat kulturlager i varierande omfattning (Feldt 2003, Skoglund 1997). Vid dessa har lager av utkantskaraktär samt en träkonstruktion daterad till senare delen av 1700-talet dokumenterats. Vid den förstnämnda undersökningen dokumenterades även ett geologiskt fenomen i form av trattformade gropar, vilka tolkats som skredsprickor (Feldt 2003:21ff).

Vid en arkeologisk utredning inom kv Boas utfördes såväl kart- och arkivstudier som en sökschaktsgrävning (Feldt 1995). I schakten påträffades kultur- och odlingslager samt en syllstensgrund. Grunden kunde inte dateras närmare vid utredningen men hör sannolikt till tidigmodern tid. Kultur- och odlingslagrens tjocklek var ca 0,5 m.

I korsningen Klostergatan – Kungsgatan, ca 75 m syd-sydöst om utredningsområdet, upptäcktes en dubbelgrav i samband med schaktning för fjärrkyla (Feldt 2005). Graven innehöll två vuxna män och kunde dateras till senare delen av 1500-talet. Skador på en av männen, samt fyndet av en blykula pekar på att det kan röra sig om soldater från Daniel Rantzaus fälttåg 1567 eller slaget

Figur 6. Ett parti av Gamla Stångsgatan från 1200-talet framgrävd i kv Brevduvan, ca 150 m söder om det nu aktuella utredningsområdet. Foto Östergötlands museum.

vid Stångebro 1598.

Under åren 1987 och 1989 genomfördes omfattande undersökningar i kv Brevduvan 21, 150-200 m söder om det nu aktuella utredningsområdet (Feldt & Tagesson 1997). Vid undersökningarna kunde utvecklingen av två stadsgårdar följas från etableringen vid mitten av 1300-talet och fram till en omorientering av bebyggelsen omkring år 1600. Under bebyggelsen fanns ett kraftigt (upp till 0,8 m tjockt) homogent kultur- och odlingslager som avseende fyndmaterial representerade tiden 1200-1350 e Kr. Lagret täckte delvis en mycket välbyggd, stenlagd, nivå av Klostergatans föregångare, Gamla Stångsgatan, som kan dateras till 1200-talet. Gamla Stångsgatan fortsatte norrut och dess förlängning passerar genom kv Bikupan 15.

Ett par undersökningar har utförts i de norra delarna av kv Baggen (Björkhager m fl 2004:88f, Feldt 2001, Persson i manus). Vid undersökningarna dokumenterades ett likartat lager som det homogena lagret i kv Brevduvan. Dessutom påträffades lämningar efter ett hus som kunde dateras till högmedeltid, samt spår efter hägnadssystem och täktgropar. Bland fynden fanns dessutom slagen kvarts och flinta vilket kan antyda aktiviteter under stenåldern i närområdet.

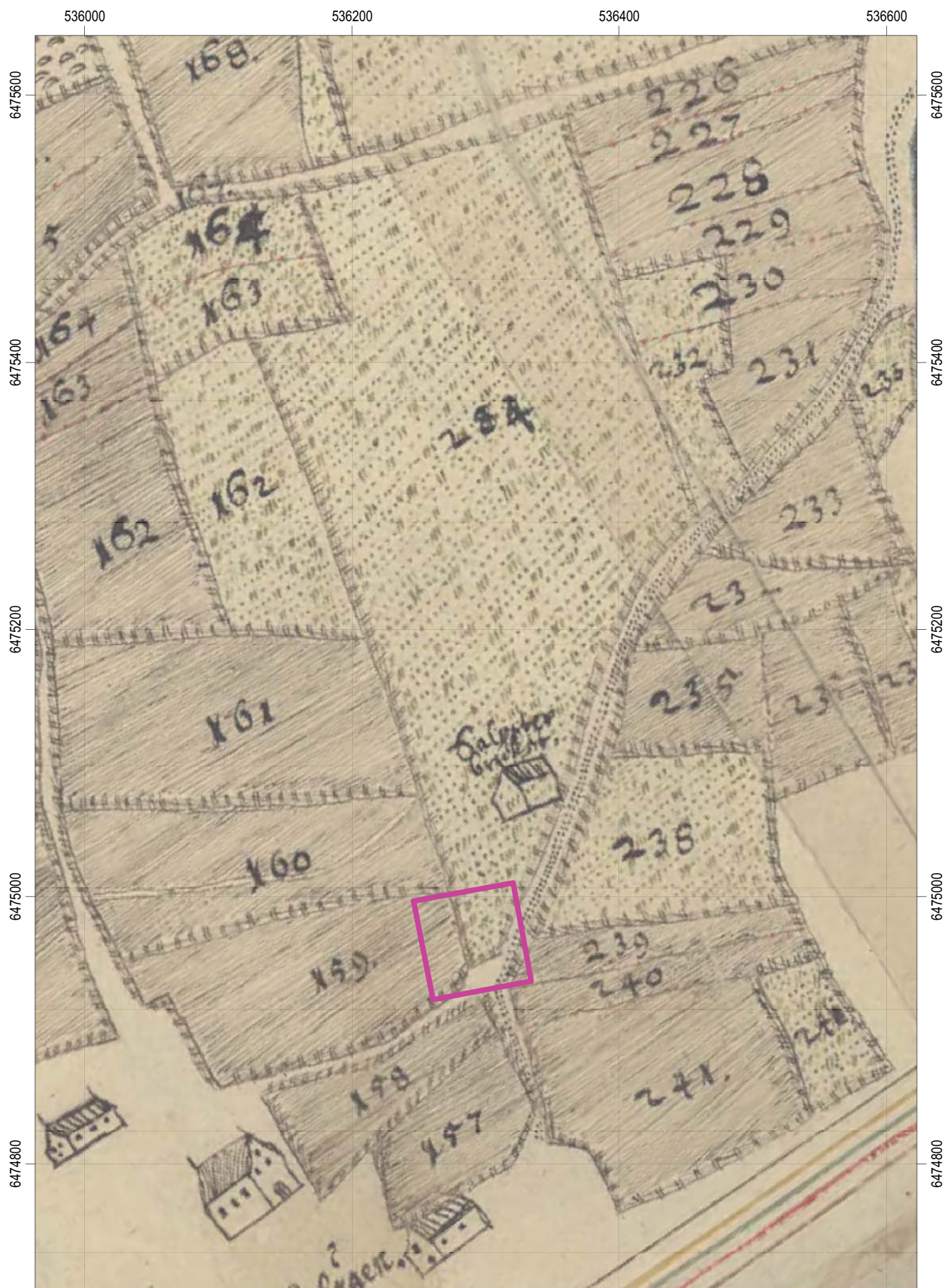
Norr om Vasavägen undersöktes lämningar efter ett salpetersjuderi (RAÄ 456) i samband med ledningsdragningar (Feldt 2006b). Sjuderiet är beläget 110-120 m norr om utredningsområdet och kunde ses i form av ett kraftigt sotigt och kolbemängt lager samt rester av sten- och tegelkonstruktioner. Sjuderiet finns även belagt i det historiska kartmaterialet (LMS D64-1:1, 1639).

Sammantaget pekar de utredningar och undersökningar som gjorts i närområdet på att det kan finnas såväl bebyggelselämningar som kulturlager inom utredningsområdet. Dessutom kan lämningar efter medeltida och tidigmoderna nivåer av Gamla Stångsgatan komma att beröras vid eventuella markingrepp.

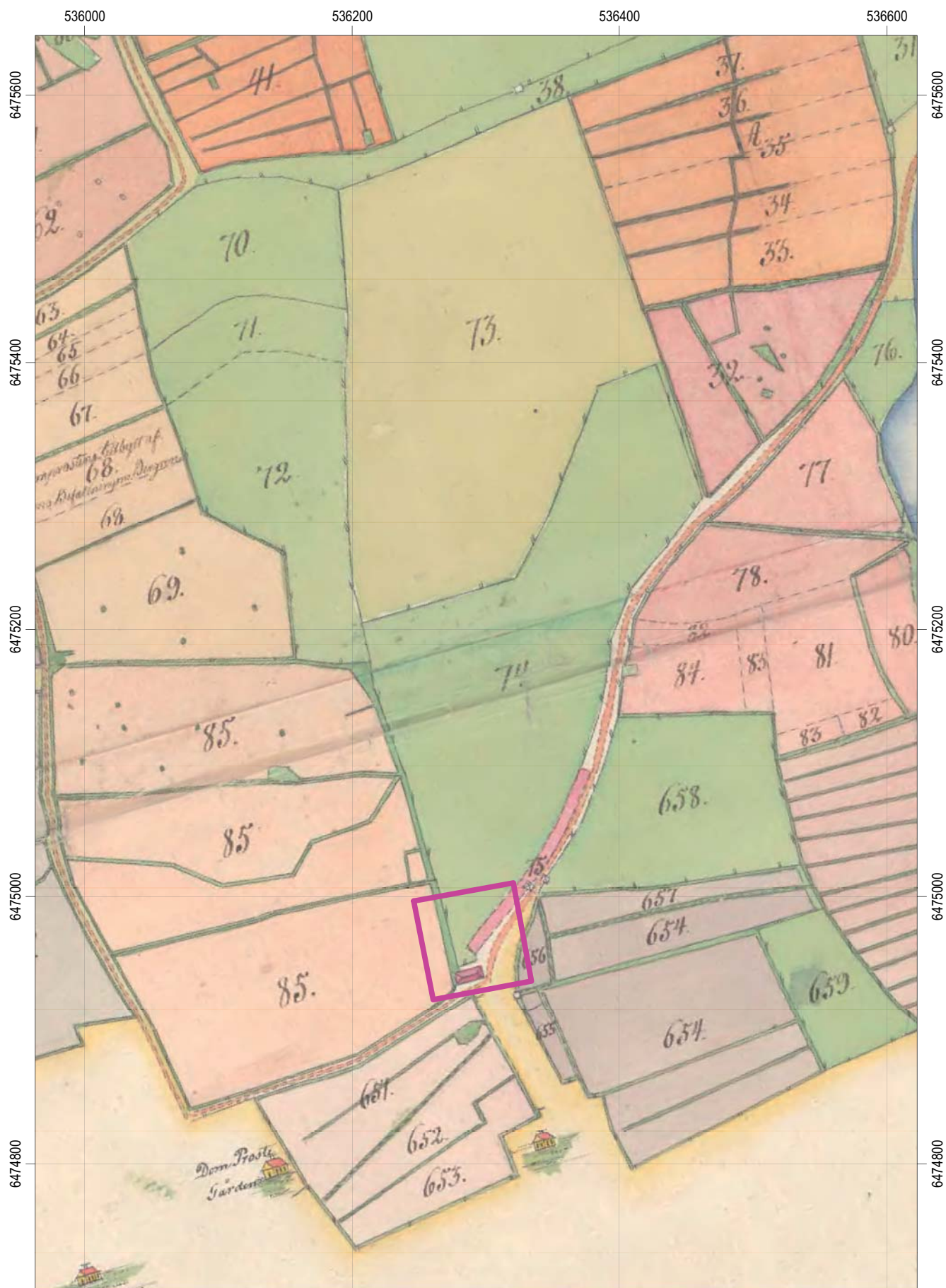
Historiska kartor

Inom ramen för utredningen har en genomgång av det förekommande historiska kartmaterialet utförts. Det finns ett mycket stort antal historiska kartor från Linköpings stad och stadens jordar som daterar sig från 1639 och framåt i tiden och några av dessa berör utredningsområdet. I samband med utredningen har relevanta kartor för området rektifierats.

Delar av området ingick på 1600- och 1700-talet i stadens åkrar under benämningen Övre Stigslyckan. (Borna-Ahlkvist & Tollin 1994). I beskrivningen till 1639 års karta (LMS D64-1:1) anges att åkern markerad som nr 159 tillhörde biskopen, nr 239 brukades av en Per Matsson och nr 284 benämns som "Kongs Sältingen". Namnet Sältingen kan ha ett samband med Salpetersjuderiet som vid den tiden fanns i den södra delen av nr 284.

Figur 7. Rektifierat utsnitt ur geometrisk avmätning av Linköpings stads ägor med utredningsområdet markerat. Kartan upprättades år 1639 av Johan Larsson Grot (LMS D64-1:1). Skala 1:4 000.

Figur 8. Rektifierat utsnitt ur geometriska avmätning av Linköpings stads ägor med utredningsområdet markerat. Kartan upprättades 1773 av Johan Gustaf Leffler (LMS D64-1:24). Skala 1:4 000.

Både 1639 års karta och 1773 års karta (LMS D64-1:24) visar hur det nu aktuella utredningsområdet omfattar en vägkorsning, där en väg som kommer direkt från Hunnebergsgatan och biskopsgården ansluter till Klosterгатans föregångare, Gamla Stångsgatan. På den äldre av kartorna finns en större öppen yta där vägarna sammanstrålar. På den yngre kartan, som tyvärr saknar digitaliserad beskrivning, finns en byggnad placerad inom den öppna ytan. Dessutom är Gamla Stångsgatan betydligt bredare och det finns en oförklarad långsmal markering (nr 75) längs med gatan. På en betydligt yngre karta (LMS Lj-102) från år 1853, finns någon form av ekonomibyggnader markerade längs med gatans båda sidor. Förekomsten av något sådant skulle kunna vara förklaringen till den långsmala markeringen på den äldre kartan.

Kartorna visar att utredningsområdet är beläget utanför själva stadsområdet ända fram till dess att stadens expansion norrut tar sin första trevande början i och med att Linköpings Elementärläroverk för flickor etableras på den aktuella tomten år 1883. Skolbyggnaden finns med på stadskartan från 1882-1887 (Arkivhandling ÖM). På den tidigare stadskartan från 1867 (Arkivhandling ÖM) framgår att stadsbebyggelsens begränsning då löpte genom det nuvarande kv Bikupan, längs med utredningsområdets södra begränsning. Detta innebär att hela det nu aktuella utredningsområdet då var beläget utanför stadsområdet på Biskopsjorden Stigslyckan.

Riksintressen

Området ingår i riksintresset KE 32, Linköpings stadskärna. Riksintresset uttrycks bl a genom tomtstruktur och gatunät som är präglad av det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets stadsbyggnadsideal, men med bevarade medeltida drag och partier som vuxit fram genom successiva regleringar under 1600-, 1700- och 1800-talen, vilka dock aldrig lyckades göra stadsmönstret helt rätvinkligt.

Parkanläggningar och grönstråk samt offentliga byggnader och annan bebyggelse som hör samman med funktionen som förvaltningsstad är viktiga uttryck för att bibehålla riksintresseområdets karaktär. Detta gäller även Järnvägs miljön med Järnvägsavenyn och Vasavägen, de offentliga byggnaderna och den storskaliga stenhusbebyggelsen från 1800-talets slut och tiden kring sekelskiftet 1900. Betydelsen av stadens gamla infartsvägar samt bebyggelse utmed dessa betonas i riksintressetexten liksom stadens siluett och siktlinjer mot viktiga byggnader och stadsrum samt anblicken från det omgivande slättlandskapet.

Bebyggelsen

År 1868 startade Linköpings Elementärläroverk för flickor. Tidigare hade flickor inte tillträde till läro-

verksutbildning. Biskopen, domprosten och stadens apotekare var initiativtagare till ett läroverk för flickor. Man hyrde lokaler runt om i staden vilket fungerade då det inledningsvis endast var 26 elever om tre klasser. Men elevantalet ökade och man beslöt att bygga en ny skolbyggnad (Byggnadsinventeringarna, Carstensson m fl 1992, Elfström 2001, Hellström 1978).

År 1883 invigdes den byggnad som vetter mot Klosterгатan efter ritningar av den kände arkitekten Axel Kumlien. Den är byggd i resvirke som reveterades. Det fanns plats för 180 elever och skolan hade gasbelysning. Det fanns förutom lektionssalar, en gymnastiksal, breda korridorer, självstängande dörrar och bibliotek med kollegierum. Byggnaden rymde även en lägenhet för föreståndarinnan (aa).

Skolan var privatfinansierad med elevavgifter och insamlade medel men år 1903 tog Linköpings stad över verksamheten efter att skolan fått ekonomiska problem. Några år senare, 1909, byggdes skolan till mot norr, utmed Vasavägen. Arkitekt var Linköpings egen Axel W Brunskog. Den nya delen invigdes 1911 (aa).

År 1934 fick skolan namnet Kommunala flickskolan i Linköping. Ett namn den behöll till 1940-talet då den bytte namn till Elsa Brändströms skola. Namnet fick den efter den kända frivilligsjuksköterskan Elsa Brändström (1888-1948), mera bekant som Sibiriens ängel under 1:a världskriget och som hade varit elev på läroverket. I början av 1950-talet byggdes skolan till ytterligare mot Vasavägen efter ritningar av Curt Laudon, Stockholm (aa).

År 1921 övertog Linköpings stad aktiemajoriteten i Linköpings Elektriska Kraft och belysnings AB. De följande åren byggdes flera transformatorstationer för att klara den ökade belastningen på nätet, vilken berodde på att antalet abonnenter ökade. Mellan åren 1927 och 1933 ersattes den gamla gasbelysningen med elektrisk gatubelysning i Linköping, vilket ytterligare ökade belastningen på elnätet. Transformatorstationen som finns på tomten är uppförd 1924 (aa).

Byggnadsbeskrivningar

Skolbyggnad

Den ursprungliga skolbyggnaden är uppförd 1883 i stående timmer och putsad i nyrenässansstil efter ritningar av Axel Kumlien. Ursprungligen hade den en annan färgsättning om man ska tro de kolorerade vykort som finns bevarade (se omslagsbilden). Där kan man se grå bottenvåning och en röd övervåning med grå detaljer och omfattningar. Byggnaden står på en huggen slät granitsockel med en enkel fasad kant.

Byggnaden har två sidorisalter (d v s framskjutna partier av fasaden) där taken är valmade medan övriga delen har sadeltak. Taket är klätt med svart skivfalsad plåt.

Figur 9. Linköpings elementärläroverk för flickor, från nordost. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands museum.

Fasaderna är slätputsade och avfärgade i en gulbeige kulör med listverk, konsoler, tandsnittsdekor och ristad rustik i bottenvåningen. Byggnaden är orienterad mot Klostergatan och gjorde säkert en slående anblick från järnvägsstationen. Frimurarhotellet på andra sidan gatan byggdes först 1910-12.

Fönstren är utbytta till kopplade bågar. Men de anknyter till det ursprungliga utseendet med en losholtz och åtta rutor i varje bågar. Portarna är i originalutförande men har annan färgsättning än den ursprungliga. Dörren från gården, mitt på fasaden, är utbytt. Över ingången från gården sitter ett kyrkfönsterliknande fönster där vissa rutor har rött glas.

Invändigt finns kakelugnsnischen kvar. Alla kakelugnar är dock utrivna. En stor del av ursprungliga snickerier som dörr- och fönsterfoder, höga golvsocklar, dörrar med fyllningar och äldre stengolv är bevarade. I de påkostade trapphusen finns dekorativa stengolv och svängda trappor med profilerade räcken. Under ljudakustikplattor finns troligen ursprungliga putsade tak med profilerade lister och takrosetter.

Karaktäristik

Byggnaden ger ett sammanhållande intryck när den ses från Klostergatan eftersom den är orienterad mot öster. Fasaderna mot Klostergatan har karaktären av ett renässanspalats med alla ursprungliga putsdetaljer bevarade.

Den ursprungliga färgsättningen är dock ändrad och fönstren är utbytta.

Tillbyggnad 1

År 1911 byggdes skolan till i hörnet Klostergatan-Vasavägen. Arkitekt var Axel W Brunskog och byggnaden uppfördes i jugendstil. Den är byggd av tegel i tre våningar och är orienterad mot Vasavägen. Den har två högre delar med valmade tak medan mittendelen har sadeltak. Takbeklädningen utgörs av skivfalsad svart plåt.

Sockeln är av släthuggen granit och in mot gården är den grovt bearbetad. Mellan granitsockeln och putsen sitter en parallellhuggen kalkstensbård. Runt ingången ut mot Vasavägen är portalomfattningen av bearbetad kalksten.

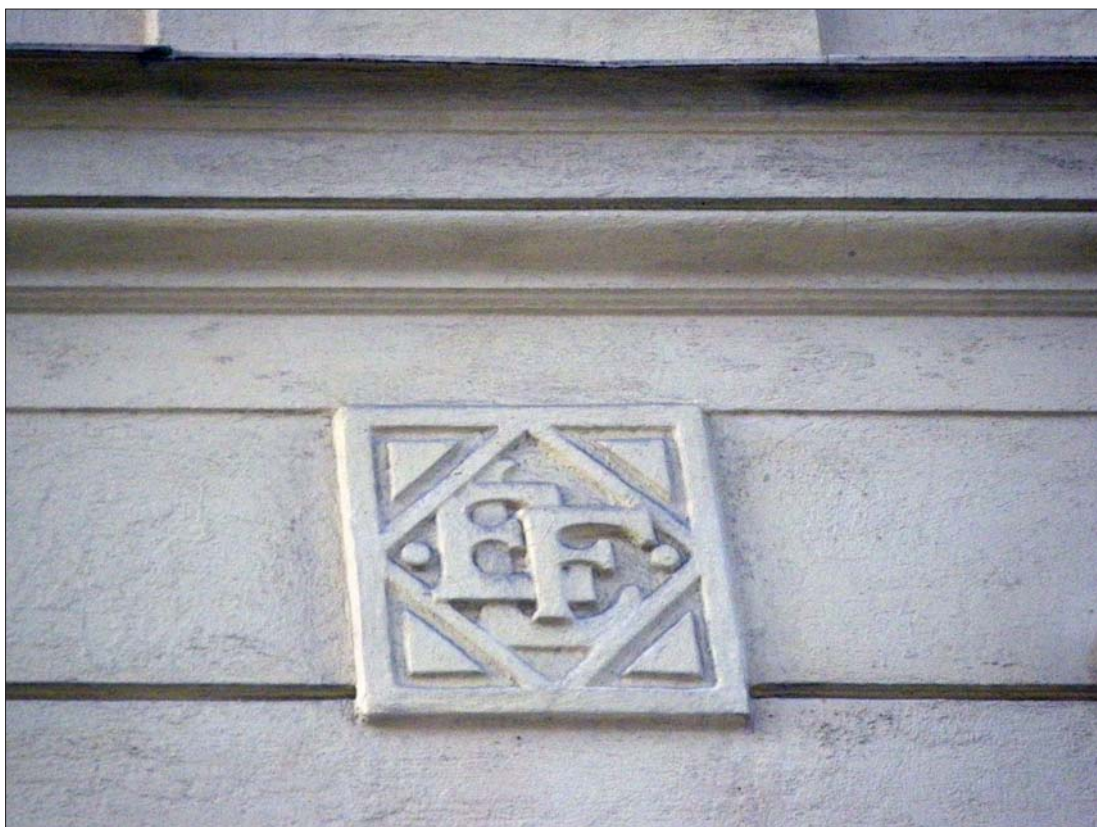
Putsen har en horisontell ristning i bottenvåningen som en enkel rusticering. I mellanvåningen sitter två burspråk med tre fönster som skyddas av skivfalsat plåttak. I mittendelen är skolans aula placerad vilket de stora rundbågiga fönstren ut mot Vasavägen vittnar om. Mellan varje våning finns gördelgesimser. Under mellanvåningens fönster sitter terrakottafärgade dekorativa plattor. I putsen finns också bokstäverna EF i kraftig relief på flera ställen i fasaden. Troligen betyder det Elementärläroverk för Flickor.

Figur 10. Tillbyggnad 1 och 2, från Vasavägen. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 11. Tillbyggnad 1, från Vasavägen. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 12. Fasaddekor. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 13. Entré från gården. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 14. Portal med buggen kalksten. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Två originalportar är bevarade. Ut mot Vasavägen finns en brunlaserad port med ett rundbågigt överljus och spröjsade glasade rutor. Dörren in mot gården är övermålad i samma gula kulör som fasaden men har säkert haft samma utförande som den andra porten.

Fönsterbågarna är i originalutförande kopplade och försedda med espanjoletter. De är vitmålade och har en losholtz med småspröjsade rutor i fönstrets överdel. På tredje våningen finns bågar utan småspröjsad överdel samt bågar som är helt småspröjsade. De stora fönsterbågarna till aulan är rundbågiga och försedda med dubbel losholtz där överdelen har småspröjsade rutor.

Invändigt är en stor del av dörrar med foder samt golvlistor bevarade, liksom stengolv med olikfärgade plattor och kalkstensdekor i trapphus. Den stora aulan har välvt tak samt profilerad sockeldekor mm.

Karaktäristik

Byggnaden har ett eget sammanhållet uttryck som koncentreras mot Vasavägen. Alla fönster och dörrar är bevarade i originalutförande. Det är endast en dörr som är övermålad. Stor omsorg är nedlagd i fasadens detaljutformning och val av äkta material som granit.

Tillbyggnad 2

År 1951 byggdes skolan till med ytterligare en byggnad som är placerad med långsidan ut mot Vasavägen. Den är byggd i sten efter ritningar av Curt Laudon 1906-1964

Figur 15. Tillbyggnaden från 1951 från väster. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Stockholm. Arkitekten arbetade korta perioder hos Gunnar Asplund, Haakon Ahlberg, Joel Lundeqvist och hade en längre anställning hos Erik Lallerstedt och åt Kungliga Skolstyrelsen. Senare hade han en egen arkitektbyrå.

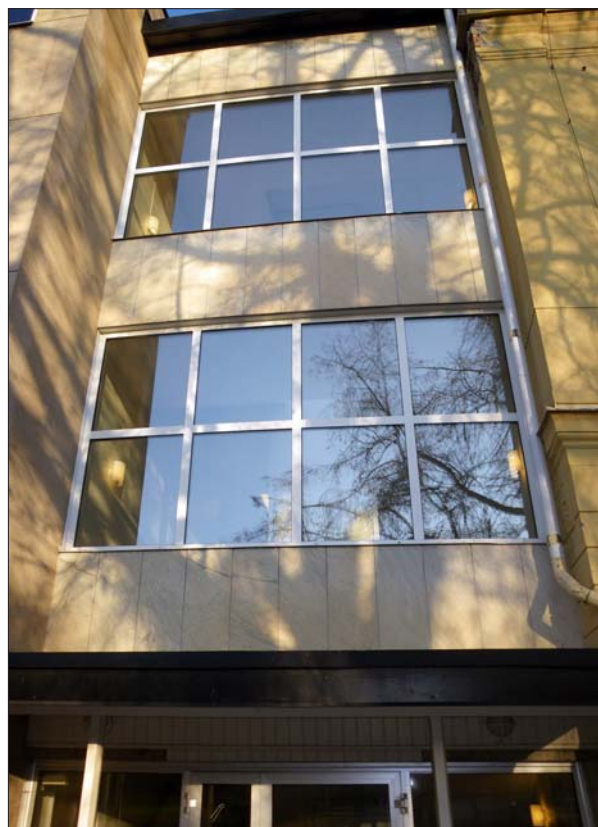
Byggnaden är uppförd i tre våningar på en släthuggen granitgrund. Fasaden har ristade block och putsen är grå med inblandad småkornig ballast. Taket är ett flackt sadeltak klätt med skivfalsad plåt.

Fönsterbågarna har en T-formad indelning och är moderna metallbågar. Tidigare var bågarna stående med en öppningsbar överdel. Fönstren är troligen bytta på 1990-talet.

Byggnadens huvudingång ligger inne på gården och portarna består av aluminium och glas. Hela trapphuset är glasat. Trappan har marmorsteg och det är marmorgolv i vilplan och delar av korridorerna. Från Vasavägen syns arkitektens tanke med glasöppningen för korridorerna och hur undervisningslokalerna grupperar sig på båda sidor om korridorerna. Invändigt finns fönsterbänkar av marmor.

Karaktäristik

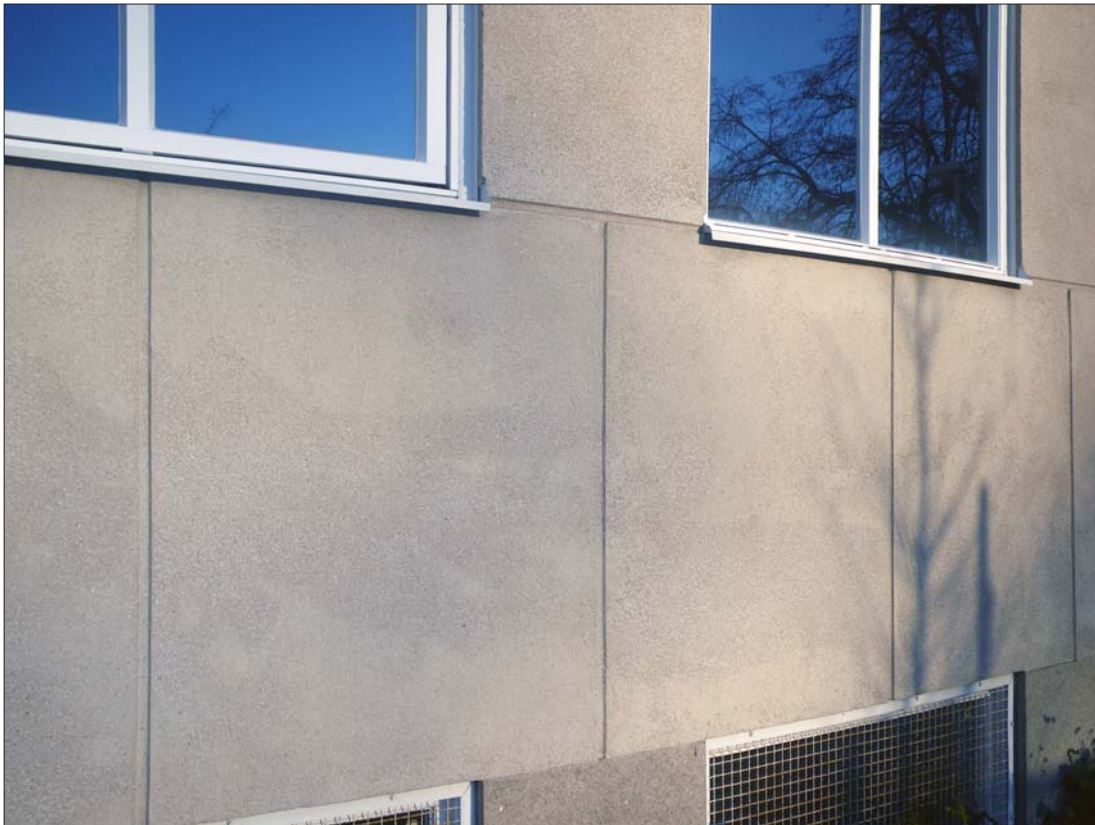
Byggnaden har ett funktionellt budskap som avspeglar sig i uttrycket där ljusinsläppet är koncentrerat till trapphuset och korridorerna. Den regelbundna rytmen i fönsterplaceringen kan likaväl vara avsedd för en kontorslokal eller en fabrik som en skolbyggnad. Fönsterbytet har dock förändrat byggnadens karaktär något.

Figur 16. Ljusinsläpp i trapphuset. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 17. Entrén från gården. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 18. Ristad dekor i putsen. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Transformatorstation

Byggnaden är uppförd av tegel och står på en granitgrund. Taket är valmat och klätt med svart skivfalsad plåt. En vindflöjel bär byggåret 1924. Transformatorstationen är ritad av Linköpingsarkitekten Axel W Brunskog.

Fasaderna är slätputsade och avfärgade i en gulbeige kulör. Hörnen har rusticerade hörnkedjor i vit slätputs. Även runt portalen finns rusticeringar. Dörren är en pardörr med fyllningar och det glasade överljuset har pilar som illustrerar blixar. Fönstren har brunmålade rektangulära fönsterbågar med en spröjs samt små rundbågiga bågar.

Karaktäristik

Byggnaden har ett stabilt uttryck, nästan fortifikatoriskt enkel, stram och ointaglig. Den är en av fyra liknande transformatorstationer i staden, vilka byggdes på 1920-talet. Byggnaden har helt bevarat sin ursprungliga karaktär utvändigt.

Tidigare ställningstaganden

I läns museets byggnadsinventering för Linköpings innerstad från 1980-1981, med revidering 1992, är Elsa Brändströms skola med tillbyggnad från 1911 klassade som 1A. Transformatorstationen är klassad som 1B. Övriga byggnader ansågs då inte ha något kulturhistoriskt

värde. Klassificeringen byggde på en tregradig skala där 1A är värdefullast.

År 1984 gjordes en planändring för kvarteret Bikupan. I denna finns skolans båda äldre delar och transformatorstationen markerade med litet q. I plantexten står att byggnaderna har ett kulturhistoriskt och miljömässigt värde. Där anges att sådan förändring av byggnaderna får ej vidtagas som förvanskar deras yttre form och allmänna karaktär. Övriga byggnader har inget skydd. Marken är prickad och får inte bebyggas.

Bebyggelsens kulturhistoriska värde

Byggnader och byggnadsmiljöer är en del av vårt kulturarv. De är en levande historiebok och berättar om gångna tiders liv och arbete, om samhällsutveckling, skönhetsideal, livsvillkor för olika befolkningsgrupper, förhoppningar och ambitioner. De vittnar om tekniskt kunnande, hantverksskicklighet och materialkännedom. De utgör en fysisk ram för vår tillvaro som ger upplevelser av trygghet, förståelse, kunskap och identitet. Nedan följer sammanfattande värderingar av bebyggelsen i kv Bikupan 15 ur olika kulturhistoriska perspektiv.

Samhällshistoriskt värde

Skolbyggnaderna berättar om stadens utveckling och

Figur 19. Transformatorstationen från nordost. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 20. Detalj "blixhtar" över entrén. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

ambitioner att tillhandahålla moderna skolbyggnader för en framväxande ungdomsgeneration. Skolor ritades oftast av framstående arkitekter och gavs en framträdande placering och påkostad utformning för att på så sätt visa på den vikt man tillskrev utbildning, i det här fallet för unga kvinnor.

Byggnadshistoriskt värde

De tre skolbyggnaderna beskriver skolans utveckling från år 1883 till 1950-talet där elevantalet ökar vilket ställer krav på nya, utökade lokaler. De två tillbyggnaderna har inte anpassats utan har ett uttryck för sin tid. Det finns tydliga hak mellan byggnadskropparna vilket förstärker intrycket av funktionella årsringar.

Den modernaste tillbyggnaden från 1950-talet har ett enklare formspråk vilket kan upplevas brutalt i förhållande till de båda äldre byggnaderna. Men den präglas av den funktionella användningen med fler lektionssalar med ljusa luftiga lokaler som var typiskt för den tidens sätt att bygga skollokaler.

Arkitektoniskt värde

Alla tre skolbyggnaderna har ett arkitektoniskt värde och är ritade av framstående arkitekter. Varje byggnad är tidstypisk och uppvisar särdrag som är karaktäristiska för sin tid: nyrenässans, jugend och modernism. Transformatorstationen är uppförd i 20-talsklassicism vilket också har ett stort arkitektoniskt värde.

Samtliga byggnader har bevarat sitt ursprungliga uttryck och detaljer i fasadutformning och med ursprungliga dörrar och fönster. Det har ett stort pedagogiskt värde att man på samma tomt kan uppleva stilhistorien med representanter för nyrenässansen, jugend, 20-talsklassicismen och modernismen. Alla är mycket representativa för sin stil.

Socialhistoriskt värde

Linköpings Elementärläroverk för flickor har ett stort socialhistoriskt värde som stadens första nybyggda läroverk för flickor. Även tillbyggnaden från 1911 har ett socialhistoriskt värde då den visar på den efterfrågan utbildningen för flickor hade.

Teknikhistoriskt värde

Transformatorstationen berättar om när Linköping blev elektrifierat. Den är en av fyra stationer och är den som är bäst bevarad. Byggnaden har ett stort teknikhistoriskt värde.

Kvalitet och Autenticitet

Alla tre skolbyggnaderna vittnar om god kvalitet i materialval och konstruktion. Alla tre står på en grund av

huggen granit. 1911 års byggnad har även kalkstensomfattningar och dekor i kalksten. Invändigt finns olika stenmaterial som kalksten och marmor i trapphus och korridorer.

Sammanfattning av byggnadernas kulturhistoriska värde

Alla tre skolbyggnaderna är framträdande representanter för tre olika tiders sätt att bygga skollokaler. 1883 och 1911 års byggnader har en framträdande placering och upplevs från Linköpings mest representativa gatustråk: Järnvägsavenyn. De har också stora arkitektoniska kvaliteter och är kopplade till två mycket kända arkitekter; Axel Kumlien och Axel W Brunskog. Detta gör att dessa båda byggnader har ett mycket högt kulturhistoriskt värde för Linköping.

Transformatorstationen är också ritad av Brunskog och beskriver Linköpings elektrifiering. Detta tillsammans med arkitektoniska värden gör också att denna har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Slutsatser och åtgärdsförslag

Den kulturhistoriska utredningen med byggnadsinventeringen har visat på bebyggelsens höga kulturhistoriska värde ur många olika aspekter. De är goda representanter för fyra olika byggnadsstilar och tre välkända arkitekter. De båda äldre skolbyggnaderna och transformatorstationen har ett mycket stort kulturhistoriskt värde för Linköping.

Utredningsområdet är beläget strax norr om Linköpings medeltida stadsområde (RAÄ 153). Arkeologiska undersökningar i närområdet pekar på att kultur- och odlingslager samt anläggningar av utkantskaraktär kan finnas inom området. Det historiska kartmaterialet visar att två vägar, Gamla Stångsgatan som redan på 1200-talet var stadens viktiga utfart mot Stångebro och en namnlös väg från väster, strålat samman inom utredningsområdet. Dessutom finns det på kartan från 1773 bebyggelse utritad i södra delen av området.

Det går inte att utesluta att det finns partier med bevarade medeltida och tidigmoderna lämningar inom området. Dessutom är det troligt att lämningar efter Gamla Stångsgatan och den namnlösa vägen finns inom området. Östergötlands museum bedömer därför att smärre markningrepp bör stå under antikvarisk kontroll. I händelse av mer omfattande markningrepp bör dessa föregås av en arkeologisk utredning etapp 2 med sökschaktsgrävning. Beslut om eventuella fortsatta arkeologiska åtgärder, enligt Kulturminneslagen (SFS 1988:950), fattas av Kultur- och samhällsbyggnadsnheten vid Länsstyrelsen Östergötland.

Figur 21. Hak mellan 1883 och 1911 års byggnad, från öster. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Figur 22. Hak mellan 1911 och 1951 års byggnad, från norr. Foto Marie Hagsten, Östergötlands museum.

Referenser

- Björkhager V, Feldt A-C, Ohlsén M & Ternström C. 2004. Linköpings utkantslager. I: Mörkfors G, Löfgren Ek A, Feldt A-C & Ohlsén M (red). *Kulten Makten Människan – Arkeologi i Östergötland. Östergötland 2003*. Meddelanden från Östergötlands länsmuseum. Ödeshög.
- Björkhager V. 2003. *Arkeologiska undersökningar inom Linköpings stad. Samlingsrapport 1995-2002*. Arkeologiska förundersökningar. Linköpings stad och kommun. Rapport 2003:52, Östergötlands länsmuseum.
- Borna-Ahlkvist H. & Tollin C. 1994. *Kring Stång*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 7, Stockholm
- Castensson R. Hillmo T & Kolsgård S. 1992. *Kraften ur Motala ström*. Motala.
- Elfström G. 2001. 116 *Hus i Linköping*. Trelleborg.
- Feldt A-C. 1995. *Kv Boas*. Arkeologisk utredning. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport dnr 459/95, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2001. *P-huset Baggen*. Arkeologisk förundersökning. Kv Baggen. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport 39:2001, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2003. *Sprickor under Klostergatan*. Arkeologisk förundersökning. Mellan Frimurarehotellet och Kungsgatan längs, kv Boas. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport 88:2003, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2005. *Föll de på sin post? Två män i en grav utanför Kungsgatans postkontor*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 153. Kungsgatan och Platensgatan, Linköpings stad och kommun. Rapport 2005:64, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2006a. *Parkeringsinformation i Linköping*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport 2006:14, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C. 2006b. *Fjärrkyla genom salpeterbruket. Klostergatan – Sturegatan*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport 2006:61, Östergötlands länsmuseum.
- Feldt A-C & Tagesson G. 1997. *Två gårdar i biskopens stad*. Linköping.
- Hellström S (red). 1978. *Linköpings Historia del 4. 1862 – 1910*. Örebro.
- Lundberg A. 2007. *En elkabel i Platensgatan. Kv Bofinken*. Arkeologisk förundersökning/antikvarisk kontroll. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport 2007:3, Östergötlands länsmuseum.
- Ohlsén M & Ternström C. 2001. Utkanten i centrum. Arkeologi i det medeltida Linköpings utkant. Arkeologisk undersökning. Bastuplan, Linköpings stad och kommun. Rapport 102:2001, Östergötlands länsmuseum.
- Persson H. I manus. Arkeologisk undersökning. Kv Baggen 20 och 27 (nu 33). Linköpings stad och kommun. Rapportmanus och arbetsmaterial. Östergötlands museum
- Skoglund M. 1997. *Klostergatan, kv Bikupan 13 och 15*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 153, Linköpings stad och kommun. Rapport dnr 135/97, Östergötlands länsmuseum.
- Wennerlund J. 2005. *Fjärrkyla i centrum*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 153. Klostergatan, Ågatan, Hantverkaregatan, Platensgatan och Domkyrkogatan, Linköpings stad och kommun. Rapport 2005:78, Östergötlands länsmuseum.
- Östergötlands museums topografiska arkiv
Byggnadsinventering för Linköpings innerstad 1980-1981
Byggnadsinventering för Linköpings innerstad, revidering 1992
Karta över Linköpings stad upprättad 1867
Karta över Linköpings stad upprättad 1898-1900
Diverse övrigt arkivmaterial

Lantmäteristyrelsen arkiv (LMS)

LMS D64-1:1. Linköpings stads ägor. Geometrisk avmätning 1639. Johan Larsson Grot

LMS D64-1:3. Linköpings stad. Stadsplan 1651. Johan de Rogier

LMS D64-1:49. Linköpings stad. Geometrisk grundritning. 1696. Anders Nilsson

LMS D64-1:22. Linköpings stad. Geometrisk avmätning 1757. Karl Jacob Wallberg

LMS D64-1:24. Linköpings stads ägor. Geometrisk avmätning 1773. Johan Gustaf Leffler

LMS Lj-102, Linköpings stad. Ljunggrens atlas, 1853.

Digitala källor

Fornminnesregistret (FMIS). <http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>.

Länsstyrelsen Östergötland. Riksintressen http://www2.lansstyrelsen.se/ostergotland/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/byggnadsvard/Pages/linkopings_kommun.aspx

Tekniska uppgifter

Fastighet	kv Bikupan 15
Stad och kommun	Linköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämning	-
Ekonomiska kartans blad	8F 5h (Linköping)
Fastighetskartan blad	(64F-7d-SO och 64F-7d-NO
Koordinater (N/E)	6474965/536290 (mittpunkt)
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Typ av undersökning	Kulturhistorisk utredning/Arkeologisk utredning, etapp 1
Länsmuseets dnr	452/11
Länsmuseets projektnr	531337
Uppdragsgivare	Lejonfastigheter AB, Linköping
Projektledare/arkeolog	Ann-Charlott Feldt
Byggnadsantikvarie	Marie Hagsten
Fälttid	2011-11-14 och 2011-11-18
Fynd	-
Foto	Digitala bilder
Analys	-
Grafik	Ann-Charlott Feldt
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2011:94 © Östergötlands museum

Bilaga 1. Tabell över arkeologiska iakttagelser

Referens	Plats	Schakt (djup m)	Arkeologiska iakttagelser	Undergrund (m under mark)
Björkhager 2003	Klostergatan	0,6	Ställvis 0,4 m tjocka sotiga kulturlager. Lagret tolkat som lämningar efter ett salpetersjuderi från 1600-talet	Ingen uppgift
Feldt 1995	kv Boas	0,8-1,0	Under 0,3-0,5 m asfalt och fyllnadsmassa 0,4-0,5 m tjocka kultur- och odlingslager. Odaterad syllstensrad i schakt 3 (NV schaktet)	Lera 0,6-0,9
Feldt 2001	Kv Baggen	1,10	Kulturlager 0,1-0,3 m tjockt över 0,2-0,3 m tjocka odlingslager. Kulturlagret överlagras av 0,5 m blandade fyllnadsmassor	Lera, ca 0,9
Feldt 2003	Klostergatan	1,9-2,3	Under 0,3-0,5 m asfalt och fyllnadsmassa 0,2-0,3 m tjocka kultur- och odlingslager. Därunder skredsprickor i leran. Träkonstruktion med pålar daterad till 1770-1800 och träränna med fynd från senare delen av 1800-talet	Lera, 0,4-0,6
Feldt 2005	Kungsgatan och Platensgatan/kv Bikupan 11	2,0-2,2 och ca 1,4	Under 0,3-0,5 m asfalt och fyllnadsmassa 0,3-0,4 m tjocka kultur- och odlingslager. I Kungsgatan, närmast Klostergatan, en dubbelgrav med två vuxna män. Graven daterad till senare delen av 1500-talet. I Platensgatan/kv Bikupan 0,5-0,7 m tjocka kultur- och odlingslager under 0,5 m asfalt och fyllmassor.	Lera, ca 0,7 och sand, ca 1,0
Feldt 2006a	Klostergatan-Vasavägen	0,3-0,7	Endast bärlager/sentida fyllnadslager	Nåddes ej
Feldt 2006b	Klostergatan-Sturegatan	1,5-2,0	Norr om Vasavägen 0,1-0,3 m tjocka sotiga lager samt tegel och stenkonstruktion, Lager och anläggningar tolkade som lämningar efter ett salpetersjuderi från 1600-talet	Lera, 0,6-1,0
Lundberg 2007	Platensgatan	ca 0,5	Sträckan bedömd som nedschaktad	Lera 0,2
Persson 1994 (Björkhager m fl 2004)	Kv Baggen	Ingen uppgift	Under 0,3-0,5 m asfalt och fyllnadsmassa ca 0,5 m tjocka kultur- och odlingslager. Lämningar efter ett högmedeltida hus, hägnadssystem och täktgropar. Bland fynden slagen kvarts och flinta	Lera, 1,1-1,2
Skoglund 1997	Klostergatan	1,6	Södra schaktet: Sentida kullerstengata över 0,2-0,3 m tjocka odlingslager. I botten ett stolphål och en grop, odatade. Norra schaktet: enbart sentida störningar.	Lera, ca 0,5
Wennerlund 2005	Klostergatan m fl	Ca 1,4	Flerskiktade kulturlager fr o m ca 0,6 m djup. Överst brandlager (branden 1700?) och därunder minst två gatunivåer med risbäddar med högmedeltida dateringar. Därunder kulturlager daterat till 1100-1200-talen.	Lera, 1,0-0,2

Östergötlands museum har på uppdrag av Lejonfastigheter AB i Linköpings utfört en kulturhistorisk utredning/arkeologisk utredning etapp 1 i kv Bikupan 15 i Linköping. Ytan är ca 5 660 m² stor och omfattar bl a Elsa Brändströms skola vars äldsta delar uppfördes 1883, med tillbyggnader från 1909 och 1951. På tomten finns även en transformatorstation från 1924.

Byggnadsinventeringen har visat på bebyggelsens höga kulturhistoriska värde ur många olika aspekter. Byggnaderna är goda representeranter för fyra olika byggnadsstilar och tre välkända arkitekter. De båda äldre skolbyggnaderna och transformatorstationen har ett mycket stort kulturhistoriskt värde för Linköping.

Utredningsområdet är beläget strax norr om Linköpings medeltida stadsområde (RAÄ 153). Norr om Vasavägen har det på 1600-talet funnits ett salpetersjuderi. Klostergatan (tidigare Gamla Stångsgatan) var redan på 1200-talet en av stadens viktigaste vägar, som ledde mot Stångebro och därifrån vidare mot Norrköping. Denna väg strålar samman med en namnlös, västerifrån kommande, väg inom utredningsområdet. Dessutom finns det på en karta från 1773 bebyggelse utritad i södra delen av området. Sammantaget pekar de utredningar och undersökningar som gjorts i området på att det kan finnas såväl bebyggelselämningar som kulturlager inom utredningsområdet.